

УДК 340.12(436+7/8)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.49>

ІСЛАМСЬКЕ ПРАВО НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ ЄВРОПИ

Бєлов Д.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Заслужений юрист України;
<https://orcid.org/0000-0002-7168-9488>*

Фекийшгазі К.С.,

*студентка 3 курсу юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Бєлов Д.М., Фекийшгазі К.С. Ісламське право на території сучасної Європи.

Протягом довгого періоду часу іслам в цілому, та ісламське право зокрема були явищами вкрай непоширеними на теренах Європи. Поступово дані явища починають з'являтися у європейському правовому просторі внаслідок глобалізаційних процесів наприкінці ХХ століття, що зумовлюють масові міграції мусульманського населення на територію сучасної Європи. Безумовно, процеси міграції тягнуть за собою зміну культурної, соціальної, етнічної та правової парадигми на території тих чи інших європейських держав. Такі зміни, у свою чергу, породжують проблему співіснування двох правових систем – ісламської та європейської, тому й дослідження даної теми є вкрай актуальним, оскільки проблема залишається досі невирішеною. Ефективним механізмом для дослідження теми став аналіз судової практики судових інстанцій окремих європейських держав, а також органів з міжнародною юрисдикцією, зокрема Європейського суду з прав людини та Суду Європейського союзу. На основі вивчення судової практики вдалося відобразити загальну картину та оцінку правового статусу ісламського права на території сучасної Європи. Крім того, в статті досліджено різні концепції взаємодії двох правових систем на території європейських держав, зокрема концепції адаптації, мультикультурізму, тощо. Звернено увагу й на факт контрверсійності поглядів різних європейських держав на варіанти вирішення проблеми взаємодії двох абсолютно відмінних правових систем – одні держави обирають шлях адаптації норм ісламського права до норм та принципів європейського права, інші ж, навпаки, створюють окремі осередки дії ісламського права, тим самим зумовлюючи одночасну дію двох правових систем, що так чи інакше створює ряд колізій у регулюванні ряду суспільних відносин. Таким чином, у ході написання статті, було здійснено спробу окреслити коло окремих проблемних аспектів тих концепцій, що були покликані вирішити проблему взаємодії двох правових систем, а також було засвідчено потребу подальшого пошуку ефективних механізмів для її подальшого подолання і запропоновано власний погляд на можливу методологію.

Ключові слова: ісламське право, європейське право, міграційні процеси, глобалізація, мультикультуризм.

Byelov D.M., Fekiyshgazi K. Islamic law in the territory of modern Europe.

For a long period of time, Islam and Islamic law were extremely uncommon phenomena on the territory of Europe. Gradually, both – Islam and Islamic law begin to appear in the European legal space as a result of globalization processes at the end of the 20th century, which lead to mass migrations of the Muslim population to the territory of modern Europe. Undoubtedly, the processes of migration entail a change in the cultural, social, ethnic and legal paradigm on the territory of certain European states. Because of these changes, among the European legal space, appears a problem of the coexistence of two legal systems - Islamic and European, therefore the exploration of this topic is extremely relevant, since the problem remains unsolved. An effective mechanism for exploration will be the analysis of judicial practice of the courts in certain European states,

as well as judicial practice of the international courts, as the European Court of Human Rights and the Court of the European Union. The research of judicial practice will help to create a general picture of the legal status of Islamic law in the territory of modern Europe. In addition, the article contains the analysis of various concepts of the interaction of two legal systems on the territory of European states, in particular the concepts of adaptation, multiculturalism, and etc. This article also focuses on the fact of the controversial views of European states on methods for solving the problem of the interaction of two completely different legal systems - some states choose the way of adapting the norms of Islamic law to the norms and principles of European law, while others, try to create separate areas within which the Islamic law may regulate different relations. The last method, in fact, allows the action of two legal systems, but at the same time such method causes a number of conflicts in the regulation of certain social relations. To sum up, the article outlines some problematic aspects of the existing concepts which offer different solutions to the interaction problem of two legal systems. The article also mentions the need for further researching an effective way to solve the existing problem and offers own opinion about the possible solutions.

Key words: Islamic law, European law, migration processes, globalization, multiculturalism.

Постановка проблеми. Враховуючи глобальні міграційні процеси мусульманського населення на територію Європи, презюмуємо той факт, що кожен мігрант приносить з собою до тієї чи іншої європейської держави свої культурні, історичні, правові особливості. На основі цього факту виникає цілком логічне запитання – яким чином будуть взаємодіяти такі особливості, що, насамперед, відображаються у релігійних та правових аспектах, з тими правилами й традиціями які мають місце у сучасній Європі. Станом на сьогодні, вичерпної відповіді на дане запитання надати не можна, оскільки кожна держава йде своїм шляхом, намагаючись підійти до вирішення такої проблеми. Таким чином, цілком раціонально видається необхідність дослідження тих методів подолання проблеми співіснування двох кардинально різних правових систем, які беруться до уваги європейськими державами, з метою надати оцінку їх ефективності та на основі їх вивчення сформулювати власний погляд на можливі шляхи вирішення назрілої проблеми.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика взаємодії ісламського та європейського права ще не стала предметом значної кількості досліджень, оскільки частіше береться до уваги інтеграція самого мусульманського населення у європейських простір, але не їхньої правової традиції. Проте, вкрай актуальні дослідження обраної теми були проведені в працях Тагієва А.С., Шаленної Н.М., тощо.

Метою статті є окреслення загальної проблематики взаємодії норм ісламського та європейського права, дослідження актуальної судової практики як на рівні окремих європейських держав так і рівні міжнародних судових інстанцій. Окрім цього, метою є наведення та тлумачення основних наявних концепції взаємодії двох правових систем, з аналізом їх недоліків та переваг. Кінцевою метою статті є оцінка поточного стану наведеної проблеми та спроба сформулювати власний погляд на можливі шляхи її подальшого вирішення.

Виклад основного матеріалу. Насамперед, почнемо з того, що актуальність теми дослідження зумовлюється, перш за все, тим, що станом на сьогодні присутність мусульманського населення, яке сповідує іслам, на території сучасної Європи дедалі зростає. Передумовами такого явища стали масові міграційні процеси мусульманського населення до західноєвропейських країн, які набули ще більшого масштабу протягом останніх декількох років. Безумовно, кожен такий іммігрант вносить у державу, до якої прибуває, свої соціокультурні особливості, прикладом яких і є норми ісламського права. На основі цього виникає питання – яким чином будуть співіснувати норми, якими звикли керуватися прихильники ісламу та законодавство європейських країн, до яких вони прибувають?

Як відомо, суспільні відносини між віруючими мусульманами повинні регулюватися суто нормами ісламу, на яких і базується сучасне ісламське право, більш відоме за назвою шаріат. Шаріат за своїм змістом це по суті ісламська законодавча система, що походить від Корану – основного джерела ісламського права. Проте, досліджуючи особливості сучасного ісламського права, варто звернути увагу на його персональний характер, який означає, що воно поширюється тільки на осіб, які сповідують іслам. Отже, регулювання ісламським правом суспільних відносин можливе тільки між мусульманами, для яких воно носить виключно авторитетний характер. Тим не менше, суб'єкти, на яких поширює свою дію ісламське право так чи інакше зобов'язані виконувати приписи тих законів, які діють у європейських державах, до яких вони іммігрують. Проте, такий

обов'язок не знаходить широкого схвалення серед мусульманського населення, оскільки вони здебільшого визнають суто норми шаріату і намагаються імплементувати їх до європейського правового простору. Серед наявних способів вирішення проблем, що виникають у процесі інтеграції мусульманських спільнот, все частіше розглядають принцип правового плюралізму, відповідно до якого передбачається паралельне функціонування відмінних юридичних норм для різних груп населення. Тенденції до запровадження такого принципу з боку мусульманського населення дуже чітко відстежуються на основі практики як національних судів ряду європейських держав так і міжнародних судових інституцій, зокрема Європейського суду з прав людини. Так, одним із заявників до ЄСПЛ стала новостворена політична партія в одній з європейських держав, яка мала на меті провадити свою діяльність на нормах та принципах шаріату і, якій згодом національною судовою інстанцією було заборонено здійснювати політичну діяльність, через наміри до запровадження ісламського права. У своєму рішенні суд зазначив, що запровадження шаріату у правовій системі держави наряду з національним правом призвело б до розмежування всіх осіб за релігійною належністю, у зв'язку з чим права та свободи людини залежатимуть від приналежності до певної релігії і подібна модель суспільства не буде відповідати основоположним принципам міжнародного права [1].

На основі такого рішення, можна зробити висновок про те, що міжнародна спільнота не рахує за доцільне імплементувати норми ісламського права та формувати з них окрему правову систему, аргументуючи це можливою дестабілізацією та розшарованістю суспільства у майбутньому. У свою чергу, мусульмани не вважають таку позицію належною і не виявляють бажання підкорятися впливу європейського законодавства.

Таким чином, пошук способів вирішення проблеми унормованого регулювання всіх аспектів життя віруючого мусульманина у секуляризованому немусульманському суспільстві вже не перший рік є вкрай актуальним питанням. У свою чергу, у ході написання статті було досліджено декілька наявних варіантів діалогу між європейським суспільством та сповідувачами норм ісламського права. Однією з ключових моделей взаємодії була так звана концепція мультикультуризму в Європі, що полягала у можливості паралельного, взаємовигідного співіснування і взаємодії етнічних, релігійних і культурних спільнот, які проживають на одній території. Ця концепція не визнає єдиної домінуючої культури, яка об'єднує культурні спільноти на основі єдиних духовних цінностей, а ґрунтується на культурному плюралізмі. Проте, враховуючи той факт, що проблема взаємодії норм ісламського та європейського права залишається невирішеною, можна зробити висновок про недовірливість даної концепції. Варто зауважити, що, модель мультикультуризму буде ефективною тільки тоді, коли в єдиний «організм» будуть з'єднуватися культури близькі одна одній. Прикладом такої успішної інтеграції може служити сам Європейський Союз, однак і це не безумовно: всередині європейської спільноти все ж існує ряд труднощів, пов'язаних з подоланням міжкультурних і міжнаціональних суперечностей. Але оскільки ісламське право аж надто відрізняється від системи європейського права та його цінностей, їх інтеграція є просто неможливою, а допущення правового плюралізму навпаки поглиблює прірву між двома спільнотами.

Ще одним досить прогресивним напрямком забезпечення належної взаємодії між ісламським та європейським правом є модель адаптації, яка практикується у сучасній Франції. Так у Франції мають місце закони, які допомагають іммігрантам соціалізуватися і включитися в життя французького суспільства, як наприклад, закон «Про права іноземців у Франції», основною метою якого є покращення способів інтеграції іммігрантів. Тобто Франція, як і ряд інших європейських держав, намагаються вирішити проблему взаємодії двох протилежних правових систем шляхом пристосування норм ісламського права до норм, що мають місце у законодавстві європейських держав. Більше того, частина сучасного, більш прогресивного мусульманського населення вважають, що процес адаптації норм шаріату до європейського права є цілком прийнятним, оскільки дозволяє їм частково залишати в дії норми ісламського права у приватних відносинах [2, с. 35].

Тим не менше, навіть за наявності процесів адаптації норм ісламського права до сучасних умов європейського правового простору, все ж протиріччя між європейським законодавством та ісламом продовжують існувати. Резонансною подією стало прийняття законодавчого акту про заборону носіння хіджабу, що є традиційним жіночим елементом одягу в ісламі, в деяких європейських країнах.

Позиція Європейського суду з прав людини щодо цього питання була справді цікавою, оскільки заборону носити хіджаб жінкам у громадських місцях було визнано законною, оскільки вона

була «необхідна для демократичних суспільств». Суд зазначає, що у демократичних суспільствах, коли на території однієї і тієї самої країни співіснують декілька конфесій, може існувати необхідність запровадження обмежень щодо свободи сповідувати свою релігію або переконання з метою примирення інтересів різних груп і забезпечення поваги до переконань кожного [3]. Тобто, подібна заборона спрямована на забезпечення умов мирного співіснування в суспільстві та досягнення суспільного консенсусу і збалансованого компромісу між індивідуальною свободою та правилами взаємодії всередині суспільства.

В цілому, така позиція суду видається цілком раціональною, оскільки підходить до вирішення проблеми взаємодії ісламського та європейського права на основі принципу збалансованості інтересів, що дозволяє створити комфортні умови для співіснування двох правових систем.

Наведемо ще один приклад судової справи, яка засвідчила той факт, що європейські держави не визнають регулювання суспільних відносин нормами ісламського права. Так, згідно з обставинами справи, чоловік та жінка зареєстрували шлюб в Сирії, а згодом провели там ж процедуру розлучення за законами шаріату. Потім чоловік звернувся до Верховного земельного суду в Мюнхені, щоб той офіційно визнав розлучення, але, на основі висновків Суду Європейського союзу було зазначено, що такі розлучення не відповідають європейським нормам щодо розлучень, оскільки вони не є засвідченими державним органом або уповноваженою державою особою [4]. Тобто, здебільшого, законодавство європейських держав визнає лише ті суспільні відносини, які регулюються їх внутрішнім національним законодавством.

На противагу вищенаведеної практики національних судів Німеччини, продемонструємо вкрай відмінний підхід Великобританії, яка вважається державою з однією з найбільш прогресивних правових систем, що зуміла ефективно імплементувати норми ісламського права [5, с. 117] Великобританія привела в дію так звані шаріатські ради (Sharia councils), які певною мірою сприяють подоланню конфронтації норм національного законодавства та ісламського права, зокрема у галузі сімейного права. Шаріатські ради є тими інстанціями, які дозволяють мусульманам укладати та припиняти шлюбно-сімейні відносини згідно з нормами притаманним ісламській правовій системі. Тобто, бачимо, що станом на сьогодні існують дуже різні підходи до врегулювання суперечностей двох абсолютно відмінних правових систем європейськими державами. Одні держави визнають суто власне національне законодавство і не беруть до уваги суспільні відносини, що були врегульовані нормами ісламського права, інші ж, навпаки, створюють окремі осередки дії ісламського права, чим самим створюють засади функціонування одночасно двох правових систем на території однієї держави.

Висновки. Таким чином, з вищенаведеного випливає, що у будь-якому випадку, станом на сьогодні, мають місце неабиякі труднощі у співіснуванні норм європейського законодавства та ісламського права, що створюють ряд колізій у регулюванні тих чи інших суспільних відносин. На наш погляд, варто зазначити, що, перебуваючи на території будь-якої європейської держави, кожна особа так чи інакше повинна дотримуватися її законодавства, незважаючи на власні переконання чи погляди. Проте, враховуючи сакральний та виключно важливий характер норм ісламського права для мусульманського населення, варто підходити до врегулювання розбіжностей двох правових систем на основі принципу балансу інтересів. Такий підхід дозволить уникнути яскраво виражених суперечностей у сучасному диференційованому суспільстві і дасть змогу досягнути компромісу між інтересами окремих спільнот та європейського суспільства в цілому.

Тим не менше, європейська спільнота, безумовно, повинна продовжувати шукати ефективні шляхи регулювання питання ісламського права на території європейських держав, з метою подолання наявних суперечностей та забезпечення оптимальних процесів інтеграції суб'єктів, які керуються нормами ісламського права до європейського правового простору.

Список використаних джерел:

1. Справа «Партія добробуту (Refah Partisi), Ербакан, Казан та Текдаль проти Туреччини». Практика Європейського суду з прав людини від 31.07.2001 року.
2. Шаленна Н.М. Особливості формування концепту «європейського ісламу». *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014, Вип. № 123 (частина I), с. 34–41.
3. Справа S.A.S. проти Франції. Практика Європейського суду з прав людини від 01.04.2014 року.
4. Судова практика Суду Європейського союзу від 20 грудня 2013 року.

5. Тагієв А.С. Практика застосування норм ісламського сімейного права в окремих країнах Європи та досвід України. *Східний світ*, 2023, Вип. № 1, с. 114–122.
6. Громовчук М.В., Белов Д.М. Релігія та право: теоретико-методологічні засади співвідношення. *Аналітично-порівняльне право*. № 2.2022. С. 44–52.
7. Громовчук М.В., Белов Д.М. Релігія та право: співвідношення в умовах війни. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 71(3). 2022. С. 55–65.